

Recenzije i prikazi

Ludwig Wittgenstein

Tractatus Logico-Philosophicus

Uliks – Fakultet filozofije i religijskih znanosti Sveučilišta u Zagrebu – FF Press, Zagreb 2021., prev. Dino Alić et al.

5.6 Granice moga jezika znače granice moga svijeta.

L. Wittgenstein,
Tractatus Logico-Philosophicus

Godine 2021., barem u kontekstu zapadne filozofske tradicije, obilježena je stota obljetnica prvog izdanja knjige *Tractatus Logico-Philosophicus* Ludwiga Wittgensteina. Ovo djelo smatra se kamenom temeljcem onoga što nazivamo »analitičkom filozofijom«, zajedno s radovima Bertranda Russella i Gottloba Fregea, dvojice filozofa koje Wittgenstein izričito spominje i koji su izravno utjecali na njegov rad. Wittgensteinovo djelo pojavljuje se u razdoblju revitalizacije logike, potaknute revolucionarnim Fregeovim radovima, posebno djelom *Begriffsschrift*, u kojem je razvio aksiomatski predikatski račun kao novi način predstavljanja logičkih pojmova, inferencija, kvantifikatora i strukture složenih rečenica. Projekt koji je Frege započeo, a nastavio Russell (u određenom smislu) kroz *Principia Mathematica*, imao je za cilj pokazati da se matematika može svesti na logiku, što je stav poznat kao »logicizam«. Wittgensteina, međutim, nije toliko zanimalo dokazivanje logičkih temelja matematike; u *Tractatusu* ideju kanonske logičke notacije iskoristio je kako bi opisao fenomene u svijetu i njihove odnose. Inspiriran novom logikom koja, po uzoru na matematiku, postaje stroga i precizna, Wittgenstein je sličnu strogost primijenio na pitanja značenja. Rezultat je ono što se u filozofiji naziva »slikovna teorija značenja«, koja triangulira odnos između

svijeta, jezika i logike. Odmah je uočljivo da se Wittgenstein nije ograničio samo na pitanja logike i filozofije jezika nego je dotaknuo i epistemologiju, ali i etiku i estetiku, koje su ostale u sferi neizrecivoga. Sve što je moglo imati bilo kakvu kognitivnu ili semantičku vrijednost moralo je biti izraženo putem varijabli i povezano logičkim konektorima, odnosno morala je postojati referencijalna veza između svijeta i kanonske notacije. Ta notacija stvara sliku svijeta, smislenog i izrecivog, te postavlja granice jezika, što ujedno znači i granice svijeta, onoga što je spoznatljivo, smisleno i jasno.

Ovakva slika mogućnosti i uloge filozofije snažno je utjecala na dva filozofska pravca koja su se razvila kao reakcije na Wittgensteina. Prvi je Bečki krug, s Rudolfom Carnapom i njegovim djelom *Der Logische Aufbau der Welt*, koji polazi od postavki *Tractatusa* te ih proširuje u teoriju verifikacije značenja, prema kojoj je iskaz (sud) smislen samo ako se može provjeriti empirijskim opažanjem ili logičko-matematičkim dokazom. Drugi pravac, više historiziran i pragmatiziran, javlja se u radu Willarda van Ormana Quinea, učenika Carnapa i jednog od najutjecajnijih filozofa 20. stoljeća, barem u okviru analitičke filozofije. Quine razvija svoje ideje unutar tradicije Frege – Russell – Wittgenstein – Carnap, ali istovremeno postaje jedan od najvećih kritičara Bečkoga kruga. Njegova ključna kritika sadržana je u tekstu *Two Dogmas of Empiricism*. Prva dogma odnosi se na rigidno razdvajanje analitičkih i sintetičkih sudova, dok se druga tiče redukcionističkog shvaćanja da se svi smisljeni iskazi mogu svesti na tvrdnje o neposrednom iskustvu.

Quineovo rješenje bilo je filozofija holističke i naturalističke orijentacije, koja ipak nije odbacila važnost logike u rješavanju filozofskih problema. Njegov pristup znanju i značenju uključivao je rekonstrukciju osjetilnog iskustva pomoću pojmovnog vokabulara, odnosno logike. Iako uvodi »naturalistički« obrat, Quine u svojoj filozofiji dijelom ostaje vezan uz rad ranog Wittgensteina. Logika je, zahvalju-

jući i takvim pristupima, postala nezamjenjivo oruđe analitičke filozofije.

Revitalizacija uloge logike u filozofiji javlja se i u radu Roberta Brandoma 1990-ih godina, koji, na tragu kasnog Wittgensteina (*Filozofska istraživanja*), uvodi pragmatički obrat u kojem logika nije više kanon, nego ekspresivno sredstvo. U tom pristupu praksa ima primat nad formalnim zapisom, dok je značenje produkt razumijevanja inferencijalnih uloga semantičkih primitiva unutar diskurzivnih praksi.

Kada govorimo o utjecaju Wittgensteina na analitičku filozofiju, ali i filozofiju općenito, njegov je trag neizbrisiv. Ta se važnost prepoznala i u Hrvatskoj, koja je povodom stote obljetnice prvog izdanja *Tractatusa* priredila novi prijevod jednoga od najutjecajnijih filozofskih djela 20. stoljeća. Novi prijevod nastao je kao zajednički projekt studenata Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, u sklopu kolegija »Logika – seminar: Logika i prirodni jezici«, izvođenog na Odsjeku za filozofiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu tijekom ljetnog semestra akademske godine 2020./2021. Više od trideset studenata radilo je u skupinama, od kojih je svaka prevodila dio teksta, dok su koordinaciju i stručnu redakciju vodili Ines Skelac i Andrej Jandrić. Studenti angažirani na prijevodu su: Dino Alić, Darko Antunović, Brigita Barac, Matija Bedić, Andrea Bogdanović, Bruno Bohač, Ana Cvetnić, Zvonimir Čarija, Teo Čavar, Dario Čečuk, Adelisa Čatić, Matija Delinić, Hrvoje Gredičak, Andreja Jurić, Ana Kocek, Ivana Kokorić, Danijela Mali, Darijan Mrnjavčić, Iris Pogleš, Marin Radić, Nika Simić, Nikola Šalgaj i Luka Štokom. Lekturu i jezičnu usklađenost osigurale su studentice i magistri kroatistike i filozofije. Prijevod su lektorirale studentice Marija Matić, Helena Škarec i Ružica Stanić, dok su studentice Franka Buljan, Brigita Barac i Leonarda Strugar uredile i uskladile prijevod.

Osnovni izvor bio je njemački original, uz konzultiranje dvaju utjecajnih engleskih prijevoda (Ogden i Pears/McGuinness) i postojećega hrvatskog prijevoda Gaje Petrovića. Prilikom prevođenja naglasak je bio na očuvanju Wittgensteinova prepoznatljivog stila, u kojem je forma jednako važna kao i sadržaj, te na terminološkoj preciznosti. Posebna pažnja posvećena je usklađivanju njemačke filozofske terminologije s hrvatskim jezičnim izrazima, balansirajući između vjernosti izvorniku i usklađenosti s anglosaksonskom tradicijom. Primjerice, »Gegenstand« je preveden kao »objekt«, »Sache« kao »predmet«, »Ding« kao »stvar«, dok se »Satz« prevodio kao »sud«, u skladu s terminologijom logičke literature izdane u Hrvatskoj posljednjih godina.

Promjene u novom izdanju preciznije odražavaju kontekst u kojem je Wittgenstein stvarao,

snažnije ističući ključne koncepte i teze koje su *Tractatusu* osigurale mjesto u povijesti filozofije. Time se čitatelju olakšava razumijevanje djela, a prijevod ne donosi samo novu jezičnu adaptaciju nego i približava duh filozofije početka 20. stoljeća.

Sociokulturni aspekt prijevoda posebno je važan. On pokazuje ne samo relevantnost filozofskih klasika poput *Tractatusa* za suvremene probleme i pitanja nego i prisutnost analitičke filozofije u kontekstu zapadno-balkanske regije. Prvi prijevod *Tractatusa* objavljen je 1987. godine, u razdoblju kada je većina literature povezane s analitičkom i anglosaksonskom filozofijom bila prevedena u Jugoslaviji. U usporedbi s drugim filozofskim pravicima, zastupljenost analitičke filozofije bila je manja, a kontekst u kojem su prijevodi nastajali često nije bio u duhu same te filozofije. Novi prijevod nema takvo ograničenje: on može poslužiti kao poticaj ne samo za daljnje prevođenje tekstova vezanih uz analitičku tradiciju nego i za ponovno prevođenje drugih filozofskih klasika.

Posebna vrijednost ovog projekta leži u činjenici da su u njegovoj realizaciji aktivno sudjelovali studenti. Time cijeli projekt, čiji je rezultat ovaj prijevod, dobiva dodatnu dimenziju, pokazujući kako se kroz akademske aktivnosti može približiti filozofija, potaknuti rad na prevođenju klasika i stvaranju novih prijevoda, te stvarati nove filozofske tradicije koje još nisu u potpunosti zaživjele ni u Hrvatskoj, ni u regiji.

Karlo Gardavski

Mirko Vlk

Complexio oppositorum

Politička teologija 20. stoljeća.

Carl Schmitt i Johann Baptist Metz

Hrvatska dominikanska provincija
– Dominikanska naklada Istina,
Zagreb 2022.

Konačno smo iz pera hrvatskoga autora dočekali opsežno izlaganje, tumačenje, kao i kontekstualizaciju dvojice velikana europske političke teologije 20. stoljeća – Carla Schmitta i